

[K] **NEDERLAND IN TACHTIG MEESTERWERKEN**

Met *Dit is Nederland in tachtig meesterwerken* heeft Hans den Hartog Jager een begerenswaardig kijk- en bladerboek gemaakt, en ook een mooie kennismaking met de Nederlandse kunstgeschiedenis, waarvan je zou hopen dat ze als leerstof werd aangeboden aan alle middelbare scholieren. Tachtig schilderijen van vroeger tot nu, elk voorzien van een kleine toelichting en een inleiding; overzichtelijker kan het niet. Wie meer doet dan kijken en bladeren en ook de korte essays leest bij elk kunstwerk, krijgt bovendien veel leuke, zinvolle informatie cadeau, over het schilderij en de schilder maar ook over de lotgevallen van kunstwerken en reputaties waar de kunstgeschiedenis uit is opgebouwd.

De keuze is eerder representatief dan oorspronkelijk: het zijn de klassieke paradepaarden waaronder Rembrandts *Nachtwacht*, Vermeers *Gezicht op Delft*, Van Goghs *Sterrennacht*, Mondriaans *Victory Boogie Woogie*, die we voorgeschoteld krijgen. Niet avontuurlijk, maar daar staat tegenover dat Den Hartog Jager al die werken behandelt met een overtuigend enthousiasme en met een goed opgefriste kennis van zaken. Soms vertelt hij iets over de techniek, soms over de figuur of de geschiedenis van het schilderij: dingen die helpen bij het kijken en begrijpen wat er aan deze of gene voorstelling te beleven valt. Over die keuze valt, onvermijdelijk bij een boek als dit, nog wel wat te redekavelen. Van der Leek, om een enkel voorbeeld te noemen, heeft naar mijn idee veel mooiere, subtielere dingen gemaakt dan die *Storm* uit 1916. Hier, en op een paar andere plaatsen, lijkt Den Hartog Jager zijn eigen onderscheidingsvermogen ondergeschikt te maken aan de klassieke eregalerij. Maar wat hij erover vertelt, is de moeite waard.

Wie nog wat verder gaat en ook de inleiding leest, ontdekt dat de auteur niet alleen de gedegen, representatieve keus heeft willen maken van tachtig Hollandse meesterwerken die dit boek lijkt te zijn. Hij heeft ook een programma, een ideaal: het herstellen en opnieuw investeren van zoiets als een “nationaal besef” in de kennis van de Nederlandse kunstgeschiedenis. Den Hartog Jager is van mening dat het de algemene ontwikkeling van de Nederlander ten goede zou komen wanneer die meer persoonlijk belang ging stellen in zijn eigen kunstzinnige

erfgoed. Daarbij houdt hij opmerkelijk weinig slagen om de arm. In het voetspoor van Thoré-Bürger, de negentiende-eeuwse Franse kunstcriticus die nationale karakteristieken aanvoerde als criterium voor artistieke kwaliteit, stelt hij een typisch Hollandse kunst boven die waarin buitenlandse invloeden merkbaar zijn: de zestiende-eeuwse italianisanten, de zeventiende-eeuwse classicisten en de achttiende-eeuwse portretpastellisten, om er een paar te noemen.

Voor kunsthistorici van een eerdere generatie is dat een verbazend ouderwets uitgangspunt. Ik herinner me nog goed een van de eerste colleges kunstgeschiedenis die ik volgde, waarin de associatie tussen “Hollands licht” en de “typisch Hollandse kunst” als naïef werd weggezet. Een andere leerstelling was dat de investering van nationale eigenschappen als eigenzinnigheid, nuchterheid en soberheid in het beeld van de Hollandse kunst, berust op een negentiende-eeuwse vertekening van de werkelijkheid: tegenover elk sober banketje staat een pronkstilven, tegenover Vermeer staat de classicist Van Everdingen, tegenover het sobere palet van de gebroeders Maris staan de felle kleuren van Van Gogh. Met evenveel recht kon je zeggen dat reizen en de uitwisseling van kennis, ideeën en technieken een grondeigenschap is van de Nederlandse kunstgeschiedenis. En nationale trots, ten slotte, is iets waar beschaafde Nederlanders niet aan doen. Dat waren de waarden waarin ik, en Den Hartog Jager zelf ook, zijn opgevoed.

Deze ruimhartige en in veel opzichten reële uitgangspunten hadden hun beperkingen, die zichtbaar worden nu de slingerbeweging van de geschiedenis weer de andere kant uitslaat. De grootste van die beperkingen vormt de grond onder dit boek, en trouwens onder de hele herleving van de canon als basis voor het geschiedenisonderwijs: het feit dat het aanvechten van de bekrompen mythe van de Nederlandse identiteit niet zo zeer ruimte heeft geschapen voor een erudiet kosmopolitisme, maar voor een ernstige verschraving van de culturele bagage van de gemiddelde Nederlander. In de meeste landen begint algemene ontwikkeling bij een kennis van het nationale erfgoed. Vraag een Nederlander anno 2009 naar typisch Nederlandse kenmerken en hij mompelt iets over ramen zonder gordijnen en de strijd tegen het water. Terwijl er, zegt de auteur, volkomen terecht, een veel reëlere

Johannes Vermeer, *Gezicht op Delft*, ca. 1660-1661, 96,5 x 115,7 cm, collectie Mauritshuis, Den Haag.

en hoogstaandere grond is voor zoiets als een besef van nationale eigenwaarde, en wel in de Nederlandse kunstgeschiedenis. Den Hartog Jager gaat nog iets verder: hij knoopt daar bovendien een pleidooi aan vast voor een eerherstel van het *cultiveren* van nationale eigenschappen. “De beste definitie van cultuur,” zegt hij, is “het verlangen iets te delen wat in wezen buiten jezelf staat, maar gevoelsmatig zo dichtbij komt dat je het wilt verdedigen alsof het van jou is.”

Dat klinkt aantrekkelijk, hoewel dezelfde definitie ook voor zoiets als “de natie” zou kunnen worden gebruikt, en dan heel wat minder verdedigbaar klinkt. Er is niets mis mee wanneer Nederlandse schoolkinderen op een stevig dieet van Geertgen tot Sint Jans, Pieter Saenredam en Isaac Israels worden getrakteerd, en daar mag voor mij best wat nationaal gevoel aan worden toegevoegd. Als we dan toch ergens trots op willen zijn — en dat willen we nu eenmaal, zonder dat geen Olympische Spelen — laat het dan iets zijn dat deze trots waardig is. De Britten hebben Shakespeare, de Duitsers Beethoven, maar

wij hebben, afgezien van Van Nistelrooy en de kroketten (lekker!), Rembrandt. Zo is het.

Er is natuurlijk ook hier een schaduwzijde. De benadering die Den Hartog Jager voorstaat brengt zijn eigen vorm van bekrompenheid mee. Ik doel hier niet alleen op de verbinding van klimaat en luchtkwaliteit aan artistieke sensibiteit, (dat Hollandse licht bijvoorbeeld, zou dat nu echt zo anders zijn dan het licht in Brussel, Aken en Kopenhagen?), maar ook die van het uitsluiten van kunstwerken omdat ze, helaas, *niet* “typisch Nederlands” zijn. Den Hartog Jager doet dat zelf al door, enigszins polemisch, geen italianisanten en caravaggisten in zijn eregalerij op te nemen, en van Maarten van Heemskerck een schilderij te kiezen dat in zijn sobere Hollandsheid heel onrepresentatief is voor het oeuvre van deze schilder. Zijn keus is niet alleen “ouderwets” (dat geeft natuurlijk niets), maar doet voor mijn gevoel niet helemaal recht aan de kwaliteiten van het beste uit de Nederlandse schilderkunst. Die *Aardappeleters* mogen dan een oer-Hollands schilderij zijn (hoewel), is het werkelijk

ook een hoogtepunt in de Hollandse schilderkunst? En waar zijn de meesterlijke muzikanten van Hendrick ter Bruggen? Jammer, Hendrick vertrok op zijn vijftiende naar Italië.

Dat geeft allemaal natuurlijk niet zoveel. Hans den Hartog Jager is heel expliciet in zijn keuzes, en dat maakt dit boek alleen maar interessanter. Zo lang keuzes maar geen dogma's worden. De geschiedenis kent nu eenmaal flink wat voorbeelden van een zeer dogmatisch nagestreefd nationalisme, en er was nooit gebrek aan kunsthistorici om daar een pseudowetenschappelijk cachet aan te geven.

Dat is natuurlijk niet de bedoeling van dit boek. De bedoeling is discussie: om u en mij weer aan het denken te zetten, en vooral ook aan het kijken. Dat is, vind ik, erg goed gelukt. Ik mijn Ter Brugghen, u uw Toorop, Hans den Hartog Jager zijn *Aardappeleters*, en we weten allemaal weer wat beter waar we belang aan hechten, en waarom.

MARIËTTE HAVEMAN

HANS DEN HARTOG JAGER, *Dit is Nederland in tachtig meesterwerken*, Athenaeum-Polak & Van Gennep, Amsterdam, 2008, 208 p.
